

УДК 373.5.035:33:001.8

DOI: 10.32626/2309-9763.2019–27.47-53

*Геннадій Ковальчук, Володимир Присакар
Hennadii Kovalchuk, Volodymyr Prysakar*

ПРОБЛЕМА ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА ТКАЧЕНКА

THE ISSUE OF ORGANIZATION OF LABOUR TRAINING OF VILLAGE SCHOOL IN IVAN TKACHENKO'S SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL ACTIVITY

Стаття присвячена проблемі трудової підготовки учнів сільської школи у науково-педагогічній діяльності Івана Ткаченка. На основі аналізу його наукових праць і практичного досвіду розкрито мету, завдання, зміст, організаційні форми і методи трудової підготовки, єдність розумового, морального, естетичного виховання у процесі трудової діяльності. Показано шляхи мотивації школярів та учнівської молоді до праці, організацію навчально-виховної роботи в учнівській виробничій бригаді та інтернаціональному таборі праці і відпочинку, виховні можливості трудових традицій і необхідність творчого застосування педагогічної спадщини І. Ткаченка в сучасних умовах.

Ключові слова: *трудова підготовка, навчально-виховний процес, трудове навчання, педагог-новатор, продуктивна праця, учнівські навчально-виробничі бригади, інтернаціональний табір праці і відпочинку, трудове виховання, сільська школа.*

У державних документах про освіту України ХХІ століття визначена головна мета національної системи освіти – створити сприятливі умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління, здатне навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства. Цим самим школа повинна готувати відповідального, дисциплінованого, ініціативного і творчого фахівця, оскільки в період переходу України від економіки з пануванням державної власності до ринкової економіки все більше уваги потребує питання трудової підготовки учнів до життя. Оскільки Україна була, є і залишається країною із розвинутим сільськогосподарським виробництвом, від продуктивності якого залежить добробут держави загалом, формування в учнів готовності до праці в умовах сучасного села, у якому поруч з колективними сільськогосподарськими підприємствами все більшого поширення набувають фермерські господарства, є особливо актуальною. Ці обставини диктують нові вимоги до особистості сучасного сільського трудівника: використання ним новітньої сільськогосподарської техніки, зокрема малогабаритної та універсальної; наукової організації праці; використання новітніх технологій тощо.

На всіх етапах розвитку вітчизняної загальноосвітньої школи значну увагу науковців та педагогів-практиків привертає трудова підготовка учнів. Одні з них намагаються віднайти шляхи більш ефективного здійснення окресленого процесу, подолати численні перешкоди, які виникають у процесі організації трудової діяльності школярів, інші не дають цій проблемі особливого значення або ставляться до неї, як до другорядної. В контексті модернізаційних змін у національній системі освіти і виховання освітня діяльність і педагогічна спадщина І. Ткаченка набувають особливого значення, оскільки він увійшов в історію педагогіки як один із ініціаторів поєднання виховання з творчою і активною працею. Прагнення до новаторства, бажання якомога краще робити свою справу зробили його помітною постаттю на педагогічній ниві.

Проблема трудової підготовки учнів в історії педагогічної думки займає значне місце у наукових працях П. Атутова, Н. Гончарова, М. Грищенко, Н. Калініченко, В. Мадзігона, А. Макаренка, Н. Ничкало, Д. Сергієнка, Н. Слюсаренко, Д. Сметаніна, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Д. Тхоржевського, М. Хітаряна, С. Шацького, Н. Ярмаченка та ін.

Психологічні та методичні аспекти проблеми, мотивація трудової діяльності школярів знайшли своє відображення у дослідженнях І. Беха, Ю. Гільбуха, В. Демиденка, Є. Верещака, В. Войтка, В. Моляка, П. Перепелиці, Б. Федоришина та ін. Окремі питання теоретично-методичного характеру трудового навчання і виховання школярів та учнівської молоді були предметом дисертаційних розробок О. Будника, С. Дем'янчук, Ю. Коломійця, М. Левківського, С. Омельченко, С. Павха, Б. Попова, А. Соколовської та ін.

У дослідженнях О. Іванова, Г. Левченко, О. Максимчук, О. Моторного, В. Неверова, Г. Перебийноса, Н. Ратушної, Б. Хижняка та інших авторів показано внесок І. Ткаченка в розвиток вітчизняної педагогічної науки загалом. Цінними для розуміння системи трудової підготовки учнів сільської школи у педагогічній спадщині І. Ткаченка є дослідження А. Іванка і Н. Калініченко. Але враховуючи багатогранність науково-експериментальної діяльності вченого у справі трудового виховання учнів та потребами використання національного педагогічного досвіду в умовах розбудови освіти в Україні темою нашої статті є "Проблема трудової підготовки учнів сільської школи у науково-педагогічній діяльності Івана Ткаченка".

Мета статті полягає в історико-педагогічному аналізі науково-практичного досвіду трудової підготовки школярів, розкритті новаторських педагогічних ідей І. Ткаченка та перспективи використання його творчих здобутків в умовах розбудови сучасної школи і розвитку педагогічної думки в Україні.

Аналіз досліджених матеріалів, практичний досвід і узагальнені теоретичні ідеї у справі трудового виховання І. Ткаченко показав, що він був одним із новаторів і видатних педагогів України, який розглядав трудову підготовку як одну із надзвичайно важливих складових формування всебічно гармонійно розвиненої особистості.

І. Ткаченко – автор низки монографій, близько двохсот статей у журналах, збірниках наукових праць і газетах, особливу увагу приділяв проблемі трудового навчання й виховання в умовах сільської школи. Впродовж 35 років він очолював Богданівську середню школу № 1 Знам'янського району Кіровоградської області, тематика його праць дуже багатогранна, але, насамперед, його хвилювали різні аспекти діяльності сільської загальноосвітньої школи. Він розвинув, закріпив і перевіряв на практиці принципи трудового виховання, сформовані вперше в історії вітчизняної педагогіки В. Сухомлинським.

Провідними напрямками в практиці трудової підготовки школярів у Богданівській середній школі в 60-70-их ХХ ст. роках були:

- наукове обґрунтування навчально-виробничої діяльності учнівської бригади як складової навчально-виховного процесу;
- визначення змісту системи навчання і виховання, її провідних компонентів: у процесі вивчення основ наук, зокрема предметів природничо-математичного циклу; в позакласній роботі: гуртках, секціях, наукових товариствах; у процесі колективної та індивідуальної праці в агропромисловому виробництві; у творчих колективах винахідників і раціоналізаторів базового господарства; у родинях школярів;
- організаційно-методичне вдосконалення форм трудового навчання і виховання, які дали можливість створити ефективну, новаторську модель трудової підготовки учнівської молоді;
- добір і обґрунтування видів сільськогосподарської праці відповідно до віку, здоров'я, індивідуальних особливостей учнів як обов'язкової і вирішальної умови розвитку їх природних здібностей, пізнавальних інтересів [3, с. 30-31].

Він розглядав трудову підготовку як загальношкільне завдання, яке реалізується під час вивчення предметів з основ наук, у процесі трудового навчання та суспільно корисної продуктивної праці; у позакласній та позашкільній роботі. Модель трудової підготовки, теоретично обґрунтована і розроблена педагогом-новатором, базується на принципах гуманізації, демократизації, інтеграції, диференціації та індивідуалізації і здійснюється за такими основними напрямками: трудове та економічне навчання і виховання, політехнічна освіта, профорієнтаційна робота, розвиток творчості та ініціативи учнів, поєднання навчання з продуктивною працею [2, с. 75].

Педагогічним колективом Богданівської середньої школи під керівництвом директора був розроблений і наповнений конкретним змістом процес залучення школярів до трудової діяльності, в ході якої важливе місце приділялось творчості і дослідництву, що передбачало такі етапи:

- виконання учнями дослідів навчально-практичного характеру, перевірка в ході практичної діяльності наукових рекомендацій, що сприяло формуванню в учнів початкових елементів наукового дослідження та морально-етичних якостей;
- використання на основі проведення дослідів навчально-пізнавального характеру практично набутих учнями знань і умінь в умовах сільськогосподарського виробництва, що збагачувало їх науковими знаннями і закономірностями, сприяло розвитку інтелекту, творчої уяви тощо;
- проведення на основі опрацювання науково-теоретичних джерел і розроблених методик і схем дослідів творчого характеру, розрахованих на тривалий час, що мало виховне і розвивальне значення, сприяло формуванню в учнів практичних умінь і навичок дослідницької роботи, ознайомленню з особливостями сільськогосподарських професій, зокрема в галузі селекції.

Уроки фізики і хімії мали яскраво виражене політехнічне спрямування, що сприяло ефективній теоретичній і практичній підготовці до роботи в сільськогосподарському виробництві. Так, у практиці вчителів фізики найефективнішими методами і прийомами були: організація і проведення самостійних спостережень учнів за тематикою, визначених учителями з урахуванням навчальних програм з фізики і виробничого навчання, та з подальшим використанням одержаних результатів у процесі засвоєння нових знань; використання на уроках характерних прикладів з виробничого оточення і трудової діяльності як учнів, так і дорослих; розв'язування задач з виробничим змістом; самостійні роботи учнів за річними темами (наукові реферати) на матеріалах сільськогосподарського виробництва [7, с. 23-24]. Учителі хімії в ході проведення уроків застосовували: демонстрування ілюстративного матеріалу, пов'язаного з виробничим оточенням і трудовою діяльністю учнів; наукове обґрунтування виробничих дослідів з використанням хімічних речовин, розв'язування розрахункових задач на дозування мінеральних добрив; проведення лабораторно-практичних робіт, орієнтованих на сільськогосподарське виробництво; виконання учнями в процесі виробничої практики навчальних завдань з хімії; розробка навчальних карток річних завдань з хімії, за якими учні десятого класу складали залік [1, с. 274].

На основі вивчення та аналізу науково-методичної літератури й організації продуктивної праці педагог-новатор збагатив теорію і методіку проведення уроків трудового навчання. Він розглядав урок не тільки як процес навчання, а й процес пізнання, як єдність наукової інформації, що містить певний обсяг знань, оволодіння якими формує в учнів науковий світогляд і сприяє підготовці їх до майбутньої трудової діяльності. В основі його авторської концепції уроку покладені такі закономірності: взаємозв'язок навчання, виховання і розвитку учня; єдність навчання й виховання; перехід навчання в самонавчання, а виховання у самовиховання. І. Ткаченко рекомендував учителям у підготовці до уроків використовувати різноманітні види наукової інформації з навчальних кінофільмів, радіо, телебачення тощо. У навчальному процесі ним була акцентована увага на збільшенні питомої ваги самостійних робіт,

у яких передбачалось виконання практичних, пізнавальних, творчих завдань, формування умінь і навичок загального і конкретного характеру, які мали загальноосвітнє значення та зв'язок з трудовою підготовкою. Особливе значення педагог приділяв міжпредметним зв'язкам, пошукам шляхів активізації навчальної діяльності учнів на уроках, стимулюванню учителів до самоосвітньої роботи. Важливе місце на уроках фізики, хімії, біології, виробничого навчання займали демонстраційний експеримент та лабораторно-практичні роботи з виробничо-технічним спрямуванням, спостереження учнів у процесі навчально-виробничої практики у сільському господарстві, проведення і наукове обґрунтування виробничих дослідів, розв'язування задач з виробничим змістом.

І. Ткаченко одним із перших ініціював організацію учнівських навчально-виробничих бригад та комсомольсько-молодіжних таборів праці і відпочинку в Україні, а з 1971 року на базі школи працювала науково-дослідна лабораторія з проблем трудового виховання і професійної орієнтації учнів сільської школи Інституту педагогіки України. За бригадою були постійно закріплені засоби виробничої діяльності для організації продуктивної праці, дослідницької роботи з упровадження експериментальних методів вирощування високих урожаїв сільськогосподарських культур і збільшення виробництва продуктів тваринництва. Навчально-дослідне господарство в Богданівській середній школі було економічно-господарською і технічною базою виробничого навчання, лабораторно-практичних занять і виробничої практики членів учнівської бригади [8, с. 129]. Педагогічне керівництво навчально-виробничою діяльністю і роботою колективу учнівської бригади проводив особисто директор школи та педагогічна рада через керівника виробничого навчання, завідуючого навчально-дослідним господарством, вчителів виробничого навчання, класних керівників старших класів.

Організаційна структура бригади давала можливість здійснювати педагогічне керівництво через керівника бригади та класних керівників, які виконували функції вихователів виробничих ланок бригади, керівництво навчально-виробничою діяльністю бригади – через спільне засідання педагогічної ради школи і правління колгоспу, загальні збори членів бригади, раду бригади, а також через бригадира, обліковця і ланкових; агрономічне, зоотехнічне та господарське керівництво – через головного агронома, спеціалістів сільського господарства і механізаторів тракторної бригади [6, с. 9]. Така структура забезпечувала високий рівень навчально-виробничої і виховної роботи в бригаді, організацію педагогічного та агротехнічного керівництва, створювала необхідні умови для культурного відпочинку членів бригади, не допускала порушення закону про охорону праці підлітків.

Наукова система організації і ведення навчально-дослідного господарства учнівської бригади розроблялася відповідно до програми виробничого навчання та науково обґрунтованої системи організації і ведення сільського господарства. Ця система передбачала такі заходи:

- виділення дослідного поля для вирощування польових та овочевих культур, розміщення сільськогосподарських культур в дослідному полі відповідно до вимог просапної системи землеробства, виділення дослідного плодоносного саду і закріплення за ланками учнівської бригади сільськогосподарських культур і плодоносного саду, виділення груп тварин та закріплення їх за ланками бригади, догляд і годівлю тварин, виділення засобів механізації і транспорту та закріплення їх за ланками учнівської бригади тощо;
- ознайомлення учнів з господарством (характеристика ґрунтів, природні і кліматичні умови, провідні сільськогосподарські культури, тваринницькі ферми і групи тварин, засоби механізації і транспорту, склади, механізований тік і мінеральні добрива);
- планування (річний план навчально-виробничої роботи в навчально-дослідному господарстві і навчально-виробничої практики, план земельних угідь навчально-дослідного поля);
- системи агрозаходів з рільництва, овочівництва і садівництва та зооветзаходів з тваринництва (технологічні картки вирощування сільськогосподарських культур і виробництва продуктів тваринництва, система обробки та удобрення ґрунтів, боротьба з бур'янами);

- навчально-дослідницьку роботу (досліди з рослинництва і тваринництва, виконання практичних робіт з рослинництва, землеробства, тваринництва і основ механізації сільського господарства);
- нормування виробітку і оплати праці (відповідно до віку учнів);
- організацію продуктивної праці членів учнівської бригади в навчально-дослідному господарстві (види виробничої праці відповідно до виробничих періодів) тощо [6, с. 15-16].

Діяльність учнівської виробничої бригади здійснювалась відповідно до річного плану начально-виробничої роботи у навчально-дослідному господарстві, що був складовою частиною загального плану роботи школи і виробничого фінансового плану колгоспу. Річний план навчально-виробничої роботи учнівської бригади включав розгорнуту програму організаційно-господарської і навчально-виробничої діяльності на календарний рік. Він передбачав застосування комплексної механізації та досягнень передової науки і практики сільськогосподарського виробництва у навчально-дослідному господарстві учнівської бригади.

Під час складання річного плану навчально-виробничої роботи учнівської бригади педагогічний колектив Богданівської середньої школи керувався навчальним планом середньої загальноосвітньої трудової політехнічної школи з виробничим навчанням (сільськогосподарський профіль), у якому визначено кількість годин, відведених на навчально-виробничу практику, контингентом бригади, технологічними картками, вирощуванням сільськогосподарських культур, і виробництва продуктів тваринництва, сівозмінною полів і обсягом робіт у виробничих відділах навчально-дослідного господарства бригади з врахуванням економічно-господарських інтересів колгоспу.

У системі трудової підготовки І. Ткаченка велику роль відігравала позакласна робота, що ставила за мету практичне застосування знань, умінь і навичок, набутих на уроках. Тому директор школи спрямовував діяльність педагогічного колективу на підпорядкування ідеї трудового виховання для розвитку індивідуальних здібностей учнів і підготовку їх до продуктивної праці у сфері сільськогосподарського виробництва. Найпоширенішими складовими частинами позакласної роботи в школі були : робота гуртків; предметні вечори й олімпіади; масові заходи (читацькі конференції, диспути, літературні й тематичні вечори, зустрічі з відомими людьми тощо); екскурсії, подорожі, експедиції; організація виставок дитячої творчості; проведення сільськогосподарської виставки. Традиційними у шкільному житті були запровадженні яскраві свята: “Свято врожаю”, “Свято першої борозни”, “Я – член учнівської бригади”, “Змолоду честь трудову бережи”, “Естафета поколінь хліборобів” тощо. Зміст, форми і методи проведення свят були спрямовані на те, щоб учні, насамперед, одержували оцінку своєї праці і праці своїх товаришів, зустрічалися з представниками різних професій, передовиками сільськогосподарського виробництва [9, с. 17].

Педагогічний колектив Богданівської середньої школи під керівництвом І. Ткаченка одним із перших в Україні на початку 70-их років започаткував інтернаціональний табір праці й відпочинку “Дружба” з метою розширення і поглиблення сфери духовного життя членів трудового колективу. Табір праці й дружби був дійовим та ефективним засобом єдності трудового і морального виховання старшокласників. Кожного літа у шкільному інтернаціональному таборі працювали і відпочивали члени учнівської бригади Богданівської середньої школи № 1, середньої школи № 1 міста Балашихи Московської області, Григороволіської середньої школи № 2 Ново-Олександрівського району Ставропольського краю (Росія), Халданської середньої школи Євлахського району (Азербайджан), а з 1982 року Саудівської середньої школи Калінінської області (Росія) [5, с. 30].

У режимі робочого дня і тижня були чітко окреслені напрями практичної діяльності членів інтернаціонального табору праці і дружби:

- виробнича праця у навчально-дослідному господарстві учнівської бригади (тривалістю 4 години, перша половина дня);

- виробничі екскурсії у передові спеціалізовані господарства району і області, зустрічі з людьми трудової слави на місцях їхньої роботи;
- краєзнавчі екскурсії до джерел духовної культури народу;
- інтелектуальні ігри і спортивні змагання;
- спільні вечори інтернаціональної дружби з участю громадськості села [1, с. 305].

У літньому таборі “Дружба” вчителі школи мали можливість сприяти поглибленню знань учнів з біології, хімії, фізики, техніки, створювати необхідні умови для міжпредметних зв'язків, поєднувати теорію з практикою в умовах сільськогосподарського виробництва; виробляти в учнів практичні вміння і навички сільськогосподарської праці; проводити дослідницьку роботу на великих масивах, використовувати техніку, впроваджувати передовий досвід. Окрім цього, життя в таборі наповнювалося пафосом праці, творчості, сприяло вихованню у старшокласників почуття дружби народів, колективізму, позитивного ставлення до сільськогосподарських професій. А виховання учнів на трудових традиціях забезпечувало історичний зв'язок поколінь, наступність у суспільному житті і виявлялося у трудовій діяльності, ставленні до праці, активній участі у суспільно корисних акціях, усвідомленні розуміння трудового обов'язку перед суспільством.

Визначаючи завдання, зміст трудової підготовки та способи й засоби їх втілення проектно-цільовим методом, І. Ткаченко у своїй практиці створив умови для формування суспільно значущої мотивації праці, обґрунтував і реалізував педагогічні вимоги до трудової діяльності учнів, успішно реалізував системний принцип організації навчально-виховної роботи в освітньому закладі. У Богданівській середній школі пройшла експериментальна перевірка діяльності учнівської виробничої бригади, яка стала своєрідною науковою лабораторією і сприяла розвитку змісту та форм трудової підготовки учнівської молоді у сільських школах України. Тому творче використання педагогічної спадщини І. Ткаченка в умовах сьогодення заслуговує уваги, оскільки він науково обґрунтував систему підготовки учнів до продуктивної праці й закріпив її на практиці в умовах сільськогосподарського виробництва.

Чимало проблем, що їх висвітлював учений, потребують пильної уваги й переосмислення з позицій сучасного життя. Впродовж багатьох років педагогічний колектив Богданівської середньої школи успішно забезпечував участь школярів в аграрному виробництві, реалізував завдання трудового навчання і профорієнтації за інтересами. Сьогодні важливо трудове навчання і виховання продовжувати на основі кращих традицій, закладених багаторічною діяльністю видатного педагога-новатора, водночас, започатковуючи нові форми господарювання на землі в умовах ринкової економіки (кооперативи, товариства, фермерські господарства тощо). Цим самим, досвід Богданівської середньої школи переконливо доводить, що така організація трудової підготовки, особливо сільської молоді, мають стати науковим і моральним надбанням педагогічних колективів сільських шкіл у наш час, але з урахуванням багатоукладної економіки сучасного села.

Список використаних джерел

1. Калініченко Н.А. Трудова підготовка учнів учнів сільської школи в Україні. Друга половина XIX-XX століття. Монографія. Кіровоград : “Імекс-ЛТД”, 2007. 744 с.
2. Просвіріна В.Б. Взаємозв'язок вивчення основ наук з виробничою діяльністю учнів (Досвід Богданівської середньої школи Кіровоградської області) // Радянська школа. 1974. №11. С. 74-76.
3. Ткаченко І.Г. Трудовое воспитание старшекласников // Школа и производство. 1966. №11. С. 29-34.
4. Ткаченко І.Г. Богданівська середня школа ім. В.І. Леніна. Київ : Радянська школа, 1975. 276 с.
5. Ткаченко І.Г. Виховуємо інтернаціоналістів // Радянська школа. 1975. №5. С. 30-34.

6. Ткаченко І.Г. Навчально-виробнича і виховна робота в учнівській бригаді. Київ : Радянська школа, 1964. 127 с.
7. Ткаченко І.Г. Політехнічне навчання на уроках і в позакласній роботі з фізики в ІХ-Х класах // Радянська школа. 1956. № 7. С. 20-27.
8. Ткаченко І.Г. Прищеплення учням любові до сільськогосподарських професій. // Школа і виробництво. Київ : Радянська школа, 1976. С. 129-130.
9. Ткаченко І.Г. Ростимо молодих хліборобів. Київ : Знання, 1967. 46 с.
10. Ткаченко Іван Гурович. Українська педагогіка в персоналіях. У 2 кн. Книга 2. Київ : Либідь, 2005. С. 485-491.

The article deals with the scientific and practical experience of organization of pupils' labor training of village school in Ivan Tkachenko's pedagogical activity. On the basis of studying and generalizing his monographs, manuals, scientific and methodological articles in journals, scientific and periodical collections, presentations at various pedagogical forums, it was shown that he was one of the innovators and prominent pedagogues-practitioners of Ukraine, who considered labor training as one of the most important components of the formation of a comprehensively harmoniously developed personality.

Analyzing the experience and theoretical conclusions of I. Tkachenko, the authors defined his goal, tasks, contents, organizational types and methods of labor preparation, the unity of moral, aesthetic and physical education, and the ways of motivation in the process of labor activity, pedagogical requirements for organization of pupils' labor education in conditions of a village school. There are shown scientifically grounded integrated connections of the lessons in physics, chemistry, biology and mathematics with the lessons of labor training, in which teachers successfully used problematic and research method. They had a pronounced polytechnic orientation and contributed to the effective theoretical and practical training of students to work in agricultural production.

A special place in the article is taken by I. Tkachenko's method and content of labor training, its system and components, the introduction of special disciplines related to the specifics of the agro-industrial complex, the basis of labor education and upbringing in the process of extra-curricular activities and in student's research organizations, formulated a program of industrial labor training practice for students of grades 9-10 with the availability of the appropriate material and technical base for its conduct.

The article highlights the special role of the teacher, who was one of the first in Ukraine to organize a student industrial brigade. The system of its organization and conducting of educational-research economy was developed according to the program of production training and a scientifically substantiated system of organization and management of agriculture. This structure provided a high level of educational and production work, the organization of pedagogical and agronomic management, which created the necessary conditions for the cultural recreation of the members of the brigade, did not allow the breach of the law on labor protection of adolescents. The work experience of the international labor and recreation camp "Druzhba", initiated in the early 1970's, was an effective means of unity of labor and moral education of senior pupils, expansion and deepening of the sphere of spiritual life of members of the labor staff, organization of activity on the basis of student self-government. There are shown the educational opportunities of labor traditions in the system of labor training and the necessity of the creative application of I. Tkachenko's pedagogical heritage in modern conditions.

Key words: vocational training, educational process, labor training, innovator-pedagogue, productive labor, student training and production brigades, international labor and recreation camp, labor education, village school.